

बळी

- डॉ. मनोज भाटवडेकर

‘एवढा प्रकार’ का झाला? त्याने मुळात आत्महत्येला प्रवृत्तच का व्हावं? अपेक्षाभंगाच्या दुःखाला तो सरळपणे सामोरा का जाऊ शकला नाही? आत्महत्येव्यतिरिक्त दुसरा कुठलाही पर्याय त्याला सुचला का नाही? तो ही गोष्ट कुणापाशी बोलू का शकला नाही? त्याने आईवडिलांना विश्वासात का घेतलं नाही?

“त्याचा एवढा प्रकार होईपर्यंत आम्हाला काहीच कसं कळलं नाही? आणि दुसरं आश्चर्य म्हणजे आमच्या जे लक्षात आलं नाही ते तिच्या लक्षात कसं आलं?” तो म्हणजे या पालकांचा सतरा वर्षांचा मुलगा. आणि ती म्हणजे या मुलाची दहा वर्षांची धाकटी बहीण. नुकत्याच झालेल्या जे.ई.ई.च्या परीक्षेत अपेक्षेपेक्षा प्रचंड कमी मार्क मिळालेल्या या मुलाने आत्महत्येचा प्रयत्न करण्यासाठी उंदराचं विष आणलं. ते त्याच्या बहिणीच्या लक्षात आल्याबरोबर तिने आपल्या आईला ही गोष्ट सांगितली. अर्थातच त्याचा आत्महत्येचा प्रयत्न फसला. आपल्या मुलाने असा विचार करावा या गोष्टीचा आईवडिलांना जबरदस्त धक्का बसला. परीक्षेच्या निकालाबद्दल त्यांनी कुठल्याही प्रकारे तीव्र टीकात्मक प्रतिक्रिया व्यक्त केली नव्हती. त्यांच्याकडून मार्क मिळवण्यासाठी त्याच्यावर मुळीच दबाव नव्हता. त्यांनी वर विचारलेल्या प्रश्नांतून अनेक उपप्रश्न उभे राहिले. त्याचा- त्यांच्याच शब्दांत सांगायचं तर- ‘एवढा प्रकार’ का झाला? त्याने मुळात आत्महत्येला प्रवृत्तच का व्हावं? अपेक्षाभंगाच्या दुःखाला तो सरळपणे सामोरा का जाऊ शकला नाही? आत्महत्येव्यतिरिक्त दुसरा कुठलाही पर्याय त्याला सुचला का नाही? तो ही गोष्ट कुणापाशी बोलू का शकला नाही? त्याने आईवडिलांना विश्वासात का घेतलं नाही?

“मी कंटाळलो स्पर्धेला. दहावीपासून चाललंय हे. दहावीत चौ-याण्णव टक्के मिळाले. मग सायन्स घेतलं. इंजिनिअरिंग करायचं नक्की झालं. हा निर्णय माझाच होता. मला खरं म्हणाल तर फाईन आर्ट्समध्ये खूप रस आहे. माझी चित्रकला उत्तम आहे. पण एवढे छान मार्क मिळाल्यानंतर दहावीत फाईन आर्ट्ससारखा विषय घेणं मला कमीपणाचं वाटलं. माझे सगळे मित्र, शिक्षक म्हणायला लागले की तू इंजिनिअरिंगच करणार. मी त्या दबावाला तेव्हा बळी पडलो असं आता वाटतंय. क्लासेस सुरू झाले. सारख्या परीक्षा, सारखे रिझल्ट्स, दर वेळी मला किती मार्क

मिळाले यावर टपलेल्या इतरांच्या नजरा, कायम माझी इतरांशी केली गेलेली तुलना- वास्स झालं . अती झालं . मला अभ्यासाचाच कंटाळा यायला लागला . मला माझ्या क्लासच्या सरांचा, माझ्यापेक्षा जास्त मार्क मिळवणा-यांचा राग यायला लागला . खरं तर मला स्वतःचाच राग यायला लागला . क्लास, परीक्षा- सगळं नको वाटायला लागलं .”

“तू याविषयी कधी घरी बोलला का नाहीस?”

“लाज वाटली . आईबाबांनी माझ्यावर कधी दबाव आणला नाही . त्यांनी मला फक्त एवढंच सांगितलं होतं की तू हा निर्णय आपणहून घेतला आहेस तेव्हा नीट काय ते कर . आम्ही तुझ्या मध्ये येणार नाही . बाबा फिरतीवर असतात . ते महिन्यातून एका शनिवार- रविवारी घरी येतात . त्यांना काय सांगणार तकारी? आई नोकरी करते . त्यात पुन्हा बहिणीचा अभ्यास वगैरे तिला बघावा लागतो . माझे प्रॉब्लेम्स घेऊन मी कुठे तिच्याकडे जाऊ? बहीण लहान आहे . तिला सांगण्याचा प्रश्नच येत नाही .”

“इतर कुणाशी बोललास का? मित्र वगैरे?”

“नाही . याचं साधं कारण असं की असे खास जवळचे म्हणावेत असे मित्रच नाहीत . तशी क्लासमध्ये बरीच मुलं आहेत . पण त्यांचा माझ्याकडे बघण्याचा दृष्टिकोन वेगळा आहे . त्यांच्या मते मी स्कॉलर आहे . मला काय प्रॉब्लेम असणार? त्यामुळे माझ्यापासून सगळे दूर असतात . मला एखाद्या परीक्षेत कमी मार्क मिळाले की त्यावर हळूहळू कुजबुजत प्रतिक्रिया देण्याचं काम मात्र सगळे न चुकता करतात . मला चांगले मार्क मिळतात हाच गुन्हा वाटायला लागला होता हल्ली हल्ली . परीक्षेचीही भीती वाटायला लागली . आपल्याला ऐन वेळी काही आठवणार नाही असं वाटायला लागलं .”

“प्रत्यक्ष परीक्षेत काय घडलं?”

“ज्या गोष्टीची भीती वाटत होती तेच झालं . आयत्या वेळी मला काही फॉर्म्युले आठवलेच नाहीत . त्यामुळे जवळजवळ तीस टक्के पेपर मला सोडवताच आला नाही .”

“परीक्षेबद्दल घरी काय सांगितलंस?”

“चांगली गेली असं सांगितलं . खरं सांगितलं असतं तर आईबावांना टेन्शन आलं असतं . मला पेपर वाईट गेला यावर कुणाचाच विश्वास बसणं शक्य नव्हतं . तुला काय चांगलाच गेला असणार पेपर, आता एका ग्रेट रिझल्टची वाट बघायची असं मित्रही म्हणत राहिले . माझी घुसमट वाढत होती . मी चित्रं काढायचा प्रयत्न केला . पण कुठलाही रंग मला चांगला वाटेना . सगळी चित्रं फक्त राखाडी- काळ्या रंगात रंगवावी असं वाटायला लागलं . त्याचाही कंटाळा यायला लागला . आपण अपयशी आहोत, आपण सर्वांना कसं तोंड देणार, आपलं पुढे कसं होणार हे विचार सतत मनाला भेडसावायला लागले . माझी झोप कमी झाली . भूक लागेनाशी झाली . रडावंसं वाटायचं पण रडूदेखील येईना . घरातून पळून जावं असे विचार यायला लागले . स्वतःला संपवून टाकावं असं वाटायला लागलं . पण त्याचंही धाडस होत नव्हतं .”

“पण तेही धाडस तू केलंस .”

“रिझल्टनंतर ते धाडस झालं . रिझल्ट बघून आश्चर्य मुळीच वाटलं नाही . पण भयंकर अपराधी मात्र वाटलं . आपण आपल्या आईवडिलांची फसवणूक करतो आहोत असा विचार डोक्यात थैमान घालायला लागला . मित्रांना आणि शिक्षकांना तोंड दाखवण्याची खूप लाज वाटली . आपल्याला जगण्याचा अधिकारच नाही असं वाटायला लागलं . आणि मी विष घेण्याचा निर्णय घेतला . माझी बहीण सारखी माझ्या पाळतीवर होती . तिने शेवटी मला पकडलं आणि मी वाचलो . वाचलो हे चांगलं झालं असं आता वाटतंय . मी जर गेलो असतो तर आईबावांचं काय झालं असतं- विचारही करवत नाही!”

त्याच्या सांगण्यावरून काही गोष्टी स्पष्ट झाल्या . त्याने स्वतःच्या समस्यांबद्दल कुणाशीही बोलायचं टाळलं . तो आतल्या आत कुढत राहिला . त्याला जमेल त्या पद्धतीने त्याचा ताण हाताळत राहिला . त्यामुळे त्याच्या मनात निर्माण होणारं दुःख, राग यांचा निचरा झालाच नाही . सतत स्वतःला दोष देण्यातून त्याची अपराधाची भावना वाढत गेली .

त्याच्यासारखा हुशार मुलगा अशा पद्धतीने आत्महत्येला प्रवृत्त का झाला? सुरुवातीपासून ‘हुशार’ असणं हे जणू त्याचं ओळखपत्र झालं होतं . हे ‘आयडेंटिटी कार्ड’ अदृश्य स्वरूपात जवळ बाळगल्याप्रमाणे वावरण्याची त्याला आणि इतरांनाही सवय झाली होती . ‘यश’ ही गोष्ट त्याच्या बाबतीत एखाद्या गृहीतकाप्रमाणे पक्की होती . त्यातून एक अहंकार त्याच्या मनात पोसला गेला होता . पराभवाची वाट त्याला माहित नव्हती . ‘आपल्याला मदत लागू शकते’ हा विचारही त्या

अहंकाराला मंजूर नव्हता . कायम इतरांच्या नजरांमधलं कौतुक झेलण्याची त्याला सवय झाली होती . पण त्यांच्या नजरेतला उघड किंवा छुपादेखील मत्सर त्याला सहन होत नव्हता .

स्वतःसाठी स्वतःला हवं तसं जगणं त्याला मान्य नव्हतं . इतरांच्या अपेक्षा पूर्ण करण्यासाठीच जणू तो जगत होता . एकीकडे फुलू पाहणारा त्याचा खरा 'स्व' आणि इतरांच्या दबावाला बळी पडणारा त्याचा चेहरा यांच्यातला हा संघर्ष वेळीच योग्य निराकरण न झाल्यामुळे विकोपाला गेला .

त्याच्या पालकांनी सुरुवातीला विचारलेल्या प्रश्नांचं काय? त्यांना याची पुसटशीदेखील कल्पना का आली नाही? उत्तर त्यांना न आवडणारं आहे . त्यांची संवेदनशीलता आणि जागरूकता कमी पडली . आपला मुलगा हुशार आहे, तो कायम यशस्वीच होणार, त्याचं कसं चाललंय हे विचारण्याचीही गरज नाही हा दृष्टिकोनच आंधळा आहे . पौगंडावस्थेतल्या मुलांच्या बाबतीत ती आयुष्यात कुठल्या दिशेने जाताहेत याचं भान पालकांना असणं फार गरजेचं असतं . कौटुंबिक सुसंवादातून हे सहजपणे शक्य होतं . फिरतीवर असणारे वडील किंवा कामात व्यग्र असणारी आई किंवा हुशारीचं वरदान लाभलेला मुलगा हे या नियमाला अपवाद नाहीत . त्यांचा दुसरा प्रश्न- जे त्यांच्या लक्षात आलं नाही ते लहान मुलीच्या लक्षात कसं आलं? उत्तर सरळ आहे . तिची संवेदनशीलता आणि निरीक्षणशक्ती तल्लख आहे . आपल्या भावाच्या मनःस्थितीतली आंदोलनं तिला चटकन जाणवली असणार . तिच्या या संवेदनशीलतेमुळे एक जीव वाचला . एक कुटुंब दुःखाच्या खाईत जाण्यापासून वाचलं .

समाज नावाच्या अमूर्त बागुलबोवामुळे एखाद्याच्या मनावर एवढा दबाव येऊ शकतो याचं भान समाजानेही (म्हणजे तुम्हीआम्ही, इतर कुणी नाही!) ठेवायला हवं . 'हुशार' मुलंदेखील तुमच्याआमच्यासारखीच माणसंच असतात . त्यांचं (किंवा कुणाचंही) सारखं मूल्यमापन करण्याची खोड बरी नव्हे!